

УДК 316.334.2

DOI 10.20535/2706-5626.2025.4(68).34345

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: ПОТЕНЦІЙНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ¹

Соколовський І.В.,

*Кандидат соціологічних наук, магістр фінансів,
Науковий співробітник відділу економічної соціології
Інституту соціології НАН України
ORCID ID: 0000-0002-0112-8466
e-mail: ivan.sokolovskyi@i-soc.org.ua*

Стаття досліджує соціально-економічний вимір національної стійкості України в умовах затяжної війни, зосереджуючись на ролі державної політики (передусім фінансової). Наголошується, що попри присутність і в науковому, і в публіцистичному дискурсі практики обговорення різних видів стійкості, доцільніше говорити про виміри стійкості, які не існують окремо, а є взаємопов'язаними.

На основі аналізу дій держави у фінансовій сфері в парадигмі динамічної класифікації форм реагування на кризові явища та процеси, визначається, що в перші роки після повномасштабного вторгнення ці дії мали адаптаційний характер. Зазначається позитивний вплив та сприяння підтриманню ділової активності пільгового режиму єдиного податку та інших новацій, що в сукупності істотно зменшили податкове навантаження на бізнес на першому році війни. Як закономірний крок охарактеризовано також і подальше скасування пільгового режиму та підняття податків на третьому році війни, оскільки ведення масштабних воєнних дій протягом тривалого періоду часу вимагає збільшення внутрішньої ресурсної бази. Проте підвищення податків через збільшення розміру військового збору, ЄСВ та акцизних зборів не змінює систему оподаткування як таку. Натомість запланований демонтаж спрощеної системи оподаткування, закладений в «Національній стратегії доходів до 2030 року», такі трансформації передбачає.

Скасування спрощеної системи оподаткування для суб'єктів господарської діяльності може призвести не тільки до зниження ділової активності в країні, а й до подальшого зниження доходів громадян. Саме через вплив на рівень матеріальної депривації та здатність забезпечувати найнеобхідніші потреби показується, яким чином фінансові рішення без урахування соціальних наслідків можуть породжувати вторинні ризики для національної стійкості. На основі даних моніторингового дослідження, проведеного Інститутом соціології НАН України у 2024 році, демонструється, що індивіди із високим рівнем матеріальної депривації, а особливо ті, хто має складнощі із придбанням навіть найнеобхідніших продуктів харчування, мають нижчу волю до спротиву та більш песимістичні оцінки в установах щодо позиції країни у війні. Особливо це стосується тих українців, які мають оплачувану роботу, але навіть попри це не в змозі задовольнити базові потреби. Спад у секторі малого та середнього бізнесу може призвести до скорочення робочих місць та погіршення матеріального стану значної частини українців, що в свою чергу матиме вплив на їх волю до спротиву і у підсумку — на національну стійкість загалом.

Ключові слова: національна стійкість, ризик, зайнятість, оподаткування, матеріальна депривація

© Соколовський І.В.

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

¹ Матеріал підготовлено завдяки фінансуванню за напрямом використання бюджетних коштів «Підтримка пріоритетних для держави наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» бюджетної програми КПКВК 6541230. Наукова робота «Національна стійкість України під час російсько-української війни: суспільні конфігурації».

Вступ

Із трансформацією російсько-української війни на затяжну «війну на виснаження» перед українським суспільством постали нові проблеми та виклики, а поняття «стійкість» впевнено увійшло до суспільного та академічного дискурсів. І якщо в перші місяці війни надзвичайно велике значення мала мобілізація та самоорганізація українського суспільства, то на багаторічній дистанції критично важливою стає наявність державної стратегії, забезпечить максимально ефективний розподіл і використання ресурсів та враховуватиме як актуальні потреби сьогодення, так і майбутні виклики та задачі.

Все більша увага приділяється питанням повоєнного відновлення та відбудови країни. Для прикладу в національній доповіді «Збереження і розвиток України в умовах війни та миру», що була підготовлена колективом вчених Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України в 2024 році, окремий розділ присвячено саме повоєнному відродженню країни. І хоча війна ще триває, і самі автори доповіді визнають, що геополітичне становище України значною мірою визначатиметься кінцевими результатами воєнних дій, післявоєнними мирними угодами (якщо їх буде укладено), баченням ключових держав щодо майбутнього світоустрою тощо [Збереження і розвиток України в умовах війни та миру. 2024, с. 142], деякі рішення, які держава ухвалює сьогодні, можуть мати істотний вплив на перспективи майбутнього відродження країни. Відповідно, метою статті є дослідження соціально-економічного виміру національної стійкості з особливим акцентом на ролі уряду та впливі державної політики на цей вимір у середньостроковій і довгостроковій перспективах. У статті проаналізовано одну з таких сфер державної політики — фінансову політику. Здійснено спробу оцінити можливі довгострокові наслідки та вплив рішень, ухвалених у сфері фінансової політики під час війни, на соціально-економічну та національну стійкість і майбутній потенціал сталого розвитку України.

Аналіз досліджень з цієї теми

Поняття стійкості є надзвичайно мультидисциплінарним та багатовекторним і посідає значне місце у багатьох дисциплінах та напрямках діяльності — від екології та сталого розвитку до національних та безпекових досліджень. Турбулентність сучасного світу, фінансові кризи та, особливо, пандемія COVID-19 призвели до зростання актуальності стійкості в усіх її можливих проявах та бурхливого розвитку відповідних напрямків досліджень. Це робить навіть їх базовий огляд нетривіальною задачею, адже в центрі уваги дослідників може знахотитись як міждисциплінарний концепт стійкості загалом, так і його виміри (соціальний, економічний, демографічний) чи більш вузькогалузеві аспекти (енергетична стійкість, кіберстійкість). Якщо акцентувати увагу саме на національній стійкості, то, як зазначає О. Резнікова, «Еволюція концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки, розвиток теорії систем та формування окремого напрямку досліджень щодо стійкості зумовили поширення концепту стійкості на сферу безпекових досліджень та формування концепту національної стійкості (англ. national resilience)». Серед західних дослідників концепту національної стійкості можна зазначити Ф. Бурбо, С. Давоуді, Дж. Джозефа, Б. Еванса, К. Зебровські, М. Кавелті, Д. Канетті, Г. Ласконжаріаса, Дж. Уолкера, К. П. Хола, Ф'яде. В Україні питання, пов'язані зі стійкістю, максимально актуалізувались після початку війни з росією в 2014 році. Серед авторів, що займалися зазначеною тематикою, можна зазначити Ю. Біденко, К. Войтовського, О. Куценко, Е. Лібанову, О. Резніка, О. Резникову. Окремо варто відзначити національну доповідь «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз», підготовлену в 2022 році колективом фахівців Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, до якої увійшли тексти Є. Головахи, С. Дембіцького, С. Пирожкова, В. Скрипнюка, Н. Хамітова [Національна стійкість України, 2022].

Теоретичні засади

Стійкість (або ж резильєнтність) — це не лише здатність протистояти зовнішнім шокам; вона також передбачає активну адаптацію. Це запобігає регресу інституційних і соціальних структур, водночас стимулюючи інновації та громадянську мобілізацію, що підтримує соціальну згуртованість і самоорганізацію в умовах потрясінь. Суспільства, яким притаманна стійкість, не просто витримують кризи — вони переозначають себе у відповідь на виклики (Kutsenko, 2025: 2). Саме ця фундаментальна дуальність у самій концепції стійкості, яка може бути описана як протиріччя між стійкістю як характеристикою спільноти в її поточному стані та трансформаціями, які відбудуться всередині та з цією спільнотою, якщо вона переживе серйозні кризи, на думку С. Коупланда, робить вимірювання соціальних аспектів стійкості особливо складним [Copeland, 2020: 1].

Згідно з «Термінологічним словником-довідником у сфері національної стійкості», укладеним О. Резніковою та К. Войтовським, національна стійкість — це здатність держави й суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження та характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, зокрема під час криз, швидко відновлюватися після криз до оптимального за визначених умов рівня (Резнікова, 2024: 38). Майже аналогічне формулювання закладане навіть в «Концепції забезпечення національної системи стійкості», затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021.

При цьому виміри чи аспекти національної стійкості пронизують практично всі сфери соціального буття. В Національній доповіді «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» виділяються такі складові стратегії національної стійкості України, як економічна стійкість, соціально-політична й правова стійкість, гуманітарна стійкість, духовно-культурна стійкість, морально-психологічна стійкість, освітня й наукова стійкість, стійкість масових комунікацій (мережево-інформаційна стійкість), кіберстійкість та військово-політична стійкість [Національна стійкість України, 2022: 64].

Попри контекстну варіативність стійкості, Куценко стверджує, що її базову логіку можна аналізувати через три фундаментальні виміри, які визначають її силу та конфігурацію:

1. Інституційна стійкість — спроможність інституцій зберігати функціонування попри екстремальні збурення. В умовах війни це охоплює здатність уряду координувати війсьні дії, підтримувати функціонування економіки та суспільства, забезпечувати надання ключових публічних послуг і ефективну комунікацію.

2. Соціокультурна стійкість — спроможність суспільства зберігати національну та громадянську ідентичність, підтримувати цінності індивідуальної свободи й національної незалежності, зміцнювати соціальну згуртованість і підтримувати психологічну витривалість в умовах невизначеності та екзистенційних загроз.

3. Активність і мобілізація суспільства — спроможність індивідів і спільнот до самоорганізації, адаптації та інноваційної діяльності через соціальні ініціативи, волонтерські рухи та інші форми низового активізму (grassroots activism) в умовах кризи (Kutsenko, 2025: 3).

Складно не погодитися з Е. Лібановою, яка зазначає, що принципово важливим є всебічне розуміння стійкості. В своїй роботі «Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування» вона зазначає, що не існує окремої демографічної, економічної, екологічної чи політичної резильєнтності. Натомість можна говорити про демографічний, економічний, екологічний чи соціальний виміри / прояви (Лібанова, 2024: 9).

Кількість вимірів може варіюватись в роботах різних дослідників. Так, наприклад, автори «Глосарію стійкості, обумовленого контекстом: огляд термінології для критичної інфраструктури» («A resilience glossary shaped by context: Reviewing resilience-related terms for critical infrastructures») також дотримуються підходу, згідно з якими концепт стійкості охоплює множинні взаємопов'язані виміри (домени), які сукупно формують загальну стійкість системи. Вони виокремлюють як найбільш визнані та концептуально базові чотири виміри: технічний, організаційний, соціальний та економічний (відомі як виміри TOSE) (Mentges et al, 2023: 8). Е. Лібанова виділяє демографічний, соціопсихологічний, економічний та природно-ресурсний виміри (Лібанова, 2024: 11).

Отже, надалі мова буде йти не про окрему «економічну стійкість» як поняття чи властивість, а саме про «економічний вимір» національної стійкості. Такий підхід відображає взаємозв'язок усіх компонентів стійкості та крихкість їхньої рівноваги: надмірна концентрація на окремих складових може послаблювати інші, що зрештою негативно позначається на стійкості системи загалом.

Повертаючись до вже вищезгаданої роботи Е. Лібанової «Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування», економічний вимір стійкості слід розуміти як статичну й динамічну властивість швидко відновлювати основні показники розвитку і функціонування, зруйновані під впливом різних шоків економічного та неекономічного походження. Дослідниця стверджує, що «статична резильєнтність пов'язана із ефективним розподілом наявних ресурсів, а динамічна — із прискоренням відновлення, зокрема через реконструкцію основних фондів». Вибір між більш тривалим та дешевшим відновленням економіки і швидшим та дорожчим визначає тривалість відродження й інших сфер життєдіяльності суспільства. Зокрема, відновлення економіки безпосередньо віддзеркалюється на стані інфраструктури, включно із критичною, на довкіллі, на якості життя населення, а отже — на міграційних процесах, на параметрах народжуваності й смертності, на пропозиції робочої сили (Лібанова, 2024: 11).

Розгляд концепту стійкості потребує врахування ще двох принципово важливих аспектів — формату реагування та інструментів реагування. Формат реагування зумовлюється інтенсивністю шоку та збурень, яких зазнала економічна система. Динамічну класифікацію форм реагування, із посиланням на Г. Бушар, наводить О. Куценко у праці «Resilience under fire: navigating societal challenges, agency, and innovation in times of war»:

1. Стійкість (resilience) як опір — успішне протиставлення зовнішнім шокам і повернення до докризового стану.

2. Стійкість (resilience) як адаптація — пристосування до нових умов через компроміс і переговори.

3. Стійкість (resilience) як інновація та трансформація — перетворення криз на можливості для інновацій, інституційного та соціального розвитку. (Kutsenko, 2025: 3)

Інструменти резильєнтності визначає конкретна сфера, що зазнала шоку чи знаходиться в процесі відновлення. Так, до демографічних інструментів можна віднести репродуктивний, сімейний, життєзбережувальний, міграційний... Економічні інструменти — це передусім податкова, кредитна, цінова, митна політика, політика оплати праці, ідеологія розвитку територіальних кластерів,

інфраструктурні пріоритети. Але всі без винятку інструменти мають враховувати можливі ризики (воєнні, техногенні, природні тощо) руйнування / знищення, необхідні ресурси опірності та можливості відновлення в тому чи іншому вигляді (Лібанова, 2024: р. 19).

Емпірична частина

Реалізація форматів реагування на кризові явища та процеси у випадку повномасштабної війни між двома країнами передбачає, що і адаптація, і трансформація (другий та третій формати) мають відбуватись на державному рівні, тобто бути законодавчо та нормативно закріплені державою. Від початку повномасштабного вторгнення уряд України ухвалив низку законів на підтримку економіки та бізнесу, зокрема Закон № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», прийнятий 15 березня 2022 року. Зниження податкового навантаження було запроваджено як для великого бізнесу (право застосування спрощеної системи оподаткування 3 групи за ставкою 2 % для суб'єктів господарювання з річним доходом до 10 млрд грн.), так і для малого (добровільна сплата єдиного податку платниками 1 та 2 груп). Окрім того, деякі положення, такі як зниження податків на пальне, безпосередньо мали вплив на споживчі ціни та витрати населення. Загалом одним тільки законом № 2120-IX було запроваджено понад 40 податкових і фінансових новацій.

Безперечно, вжиті заходи мали позитивний ефект і сприяли підтриманню ділової активності, фактично забезпечивши виживання бізнесу в країні. Проте очевидно, що ведення повномасштабної війни вимагає великих ресурсів і бюджетних витрат, тому після перших ознак стабілізації економічних процесів відповідні пільги було скасовано. Вже 30 червня 2023 року було ухвалено Закон № 3219 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану», яким встановлено, що пільговий режим єдиного податку припиняється з 1 серпня 2023 року (щоправда, варто зазначити, що обов'язковість сплати єдиного податку для платників 1 та 2 груп була повернута тільки з 1 січня 2025 року, відповідно до Закону України від 19.11.2024 №4059-IX «Про Державний бюджет України на 2025 рік»). Натомість Закон України від 10.10.2024 № 4015-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану», прийнятий більше ніж через рік після скасування пільгового режиму, істотно збільшив податкове навантаження на бізнес та громадян. Ключовими положеннями, що мають загальний характер (оскільки, наприклад, запровадження щомісячних авансових внесків з податку на прибуток автозаправних станцій є досить вузькоспеціалізованим положенням), стали зростання військового податку на зарплати українців з 1,5 % до 5 % та новий військовий збір для фізичних осіб-підприємців: 1 % від доходу — для платників єдиного податку 3 групи та 10 % від мінімальної заробітної плати — для платників 1, 2 та 4 груп. Окрім збільшення прямого податкового навантаження на населення, також збільшується і опосередковане, оскільки зростання акцизного податку на скраплений газ (пропан або суміш пропану з бутаном), наприклад, на 380 %, все рівно перекадаватиметься на кінцевих споживачів, тобто на населення (Закон України № 3878-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації положень актів права Європейського Союзу щодо акцизного податку»).

З позицій трьох типів реагування на кризу — абсорбції, адаптації та трансформації — всі вищеперераховані зміни не можуть бути інтерпретовані як трансформаційні; радше йдеться про адаптаційні кроки: спершу спрямовані на рятування бізнесу, пізніше — на збільшення бюджетних надходжень, необхідних для продовження повномасштабної війни. Проте із переходом від війни до «війни на виснаження» актуалізувалась потреба саме в інноваційних та трансформаційних змінах. Документом, що відображає вектор спрямування цих змін, стала «Національна стратегія доходів до 2030 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1218-р від 27 грудня 2023 р. У приблизно 150-сторінковому документі, що охоплює питання адміністрування, податкової та митної реформ тощо, передбачено, зокрема, фактичний демонтаж спрощеної системи оподаткування для малого та середнього бізнесу — тобто реальну глибоку трансформацію архітектури податкової системи загалом. Для фізичних осіб-підприємців передбачено об'єднання 2 та 3 групи ССО з диференційованою шкалою ставок від 3 % (для торговельної діяльності) до 17 % (для окремих видів послуг). Додатково для платників цієї групи запроваджується обов'язкове використання реєстраторів розрахункових операцій (РРО).

Які наслідки можуть мати відповідні зміни в контексті економічного виміру національної стійкості та перспектив повоєнної відбудови країни? З суто арифметичної точки зору, відповідні трансформації мають призвести до суттєвого збільшення податкових бюджетних надходжень, а відтак — до розширення ресурсної бази та майбутніх спроможностей країни. Очевидно, що відповідний прогноз має бути скоригований з урахуванням кривої Лаффера, яка передбачає, що після певної межі подальше підвищення ставок податків може навпаки знижувати розмір надходжень до бюджету через ослаблення стимулів до праці, інвестування та виробництва [Monissen, 1999]. Але, окрім того, як зазначалось на початку статті, різні виміри національної стійкості є взаємопов'язаними, і взагалі суспільство — це складна система з тісно переплетеними економічними та соціальними процесами, і оцінка наслідків будь-якого рішення потребує всебічного врахування взаємозалежностей між цими процесами.

Суттєве збільшення податкового тиску на бізнес та населення, у поєднанні з інфляційними процесами за здорожчанням життя, може призвести до погіршення матеріального стану значної частини населення. При тому, що вже на сьогодні матеріальний стан щонайменше половини населення країни можна охарактеризувати як скрутний: 54,9 % українців змушені заощаджувати на придбанні продуктів харчування або оплаті комунальних послуг.

В моніторинговому дослідженні, проведеному Інститутом соціології НАН України у 2024 році, було використано показник матеріальної депривації, який є оберненим до рівня доходів: що вищий рівень матеріальної депривації індивіда, то нижчим є його доступ до матеріальних благ.

Для ідентифікації депривації використовувалося запитання: «На що Ви можете собі дозволити витратити кошти без заощаджень, позик чи фінансової допомоги?» із переліком альтернатив, до якого входили такі категорії, як: «продукти харчування», «комунальні платежі», «бюджетна електротехніка», «нові великі побутові прилади або нові меблі», «дорогі товари». Для кожної позиції фіксувалася одна з двох відповідей: «доступно» або «потрібно заощаджувати тощо».

Максимальному рівню депривації відповідала ситуація, коли респондент змушений заощаджувати навіть на придбанні продуктів харчування. Нульовому рівню депривації відповідала ситуація, за якої респонденти можуть дозволити собі купівлю нових великих побутових приладів або дорогих товарів (автомобіля, квартири, земельної ділянки).

Таблиця 1

Рівень матеріальної депривації, 2024, %

<i>Рівень матеріальної депривації</i>	<i>%</i>
Максимальний	38.4
Високий	16.5
Середній	15.1
Низький	18.0
Нульовий	12.0

При тому, що рівень матеріальної депривації очікувано вищий серед непрацюючого населення: максимальний чи високий рівень матеріальної депривації мають 75,5 % непрацюючих пенсіонерів, 73 % осіб, що ведуть домашнє господарство, 70,4 % непрацюючих та зареєстрованих безробітних. Але показовим є те, що 47,4 % працюючих українців також мають максимальний чи високий рівень матеріальної депривації. Окремо було розглянуто компоненти Інтегрального індексу соціального благополуччя IISS20, що також був включений в моніторингове дослідження. Для оцінки індексу респондентам ставиться запитання: «Чого з переліченого вам бракує?», і отримуються відповіді по кожному з компонентів Індексу. Одним із компонентів є твердження «Можливості купувати найнеобхідніші продукти». Варіант відповіді «Недостатньо» у 2024 році обрали 30,2 % усіх опитаних і 25,1 % серед працюючих.

Таблиця 2

Тип зайнятості та рівень матеріальної депривації, 2024 р., %

<i>Назвіть, будь-ласка, тип Вашої зайнятості (роботи) у даний час (альтернативи згруповані)</i>	<i>Максимальний</i>	<i>Високий</i>	<i>Середній</i>	<i>Низький</i>	<i>Нульовий</i>
Працюючий	30,2	17,2	16,7	22,2	13,7
Учень, студент, курсант, аспірант тощо	30,7	17,9	26,5	17,1	7,7
Непрацюючий пенсіонер	61,8	13,7	9,4	8,7	6,5
Веду домашнє господарство	56,1	16,9	11,0	9,7	6,3
Непрацюючий, зареєстрований безробітний	55,6	14,8	11,8	10,6	7,3
Працівник правоохоронних органів, військовослужбовець	17,1	11,2	15,9	28,5	27,3

Проте більш важливим є навіть на сам стан рівня матеріальної депривації (чи рівня доходів), а його вплив на інші установки та наміри українців. В цьому ж моніторинговому дослідженні, проведеному Інститутом соціології НАН України, було включено і набір запитань та інструментів вимірювання, пов'язаних зі стійкістю, а саме:

- Воля до спротиву, яка вимірювалася за допомогою запитання про готовність більшості людей з оточення респондента терпіти теперішні та майбутні труднощі життя.
- Шкала «CI-WPA-5», розроблена С. Дімбіцьким та призначена для вимірювання загальних установок щодо позиції країни у війні (що містить п'ять індикаторів: поточні результати воєнного протистояння, найближчий сценарій подій на фронті, можливості держави та суспільства вести війну, зовнішньо-політична ситуація, очікуваний переможець після припинення воєнних дій) [Дембіцький, 2025].

Воля до спротиву розглянута в шести проєкціях — окремо серед усього населення і окремо серед працюючого населення, а також усередині кожної з цих груп: серед тих, кого можна віднести до матеріально вразливих категорій (максимальний чи високий рівень матеріальної депривації означає, відповідно до використаного вимірювального інструменту, складність в придбанні продуктів чи оплаті комунальних послуг) та категорій із критичним матеріальним станом (брак можливості для придбання найнеобхідніших продуктів).

Досить очікуваним є результат, що серед українців, матеріальний стан яких є вразливим чи критичним, воля до спротиву нижча. Проте насправді найнижчою є воля до спротиву саме серед працюючих українців, які мають істотні фінансові труднощі, та доходи яких недостатні для задоволення навіть базових потреб (бо найнеобхідніші продукти харчування відносяться саме до таких потреб).

Таблиця 3

Матеріальний статус та готовність терпіти теперішні та майбутні проблеми, 2024, %

	Всі опитані			Працюючі		
	Всі, незалежно від рівня доходу <i>n</i> =4101	Максимальний чи високий рівень мат. депривації <i>n</i> =2 252	Бракує можливості купувати найнеобхідніші продукти ² <i>n</i> =1 240	Всі, незалежно від рівня доходу <i>n</i> =2388	Максимальний чи високий рівень мат. депривації <i>n</i> =1132	Бракує можливість купувати найнеобхідніші продукти <i>n</i> =599
Готові терпіти теперішні та майбутні проблеми стільки, скільки буде потрібно, до перемоги України у війні	42,8	38,7 *	40,4	43,6	37,1 *	38,5 *
Готові терпіти теперішні та майбутні проблеми, але лише обмежений час	25,8	22,9 *	23,4	27,8 *	25,1	26,2
Не готові терпіти ці труднощі вже зараз	14,3	17,4 *	17,9*	14,6	19,5 *	20,7

Для перевірки та підтвердження зробленого висновку варто розглянути п'ять питань методики «CI-WPA-5» та перевірити, чи будуть в працюючого населення, що має матеріальні складнощі, більш негативні загальні установки щодо позиції країни у війні. Для відповідної перевірки установки щодо позиції країни у війні аналіз проводитиметься з чотирьох перспектив — серед населення в цілому, працюючого населення, а також працюючого населення із максимальним чи високим рівнем матеріальної депривації та працюючого населення, що має складнощі із придбанням найнеобхідніших продуктів. Питання методики «CI-WPA-5» мають альтернативи «Важко відповісти», вибір якої може відповідати як невизначеності чи невпевненості респондента щодо заданого запитання, так і небажання давати негативну (соціально не підтримувану) відповідь. Тому в запитаннях даної методики доречно порівнювати саме відсоток позитивних установок.

Серед працюючих українців, що мають максимальний чи високий рівень матеріальної депривації, статистично нижча частка тих, хто вважає результати протистояння з росією загалом хорошими. Серед тих працюючих, хто має складнощі із купівлею найнеобхідніших продуктів, частка ще нижча, але через меншу вибірку різниця є статистично незначимою.

Таблиця 4

² Респонденти, які не мають можливості купувати товари першої необхідності, були визначені на основі відповіді на запитання: «Чого з переліченого вам бракує?» (компонента Інтегрального індексу соціального благополуччя IISS20) та альтернативи «Можливість купувати найнеобхідніші продукти» з варіантом відповіді «Недостатньо». Інші запропоновані варіанти відповідей у цьому питанні: «Важко сказати, чи цього достатньо, чи ні», «Достатньо», «Не зацікавлений»

Матеріальний статус та оцінка для України результатів її військового протистояння з росією, 2024, %

	Всі опитані	Працююче населення		
<i>Як Ви оцінюєте для України результати її військового протистояння з росією на даний момент?</i>	<i>Населення в цілому n=4101</i>	<i>Всі, незалежно від рівня доходу n=2388</i>	<i>Максимальний чи високий рівень мат. депривації n=1132</i>	<i>Бракує можливості купувати найнеобхід. продукти n=599</i>
Загалом хороші	14,2	14,9	11,9 *	11,5
Загалом задовільні	28,2	30,8 *	24,7 *	24,9
Загалом погані	20,8	20,5	21,5	25,2
Важко відповісти	36,8	33,8 *	41,9 *	38,3

* різниця із населенням в цілому є статистично значимою на рівні 95 %

Але в очікуваннях щодо того, за якими сценаріями найімовірніше піде війна у найближчий рік, працюючих українців, що мають матеріальні складнощі, не можна назвати більш скептичними чи песимістичними. Хоча серед них і вища частка тих, хто не визначився з відповіддю на це запитання. Натомість серед працюючих українців, порівняно з населенням в цілому, значимо вища частка тих, хто вважав, що лінія розмежування між військами України та росії майже не буде змінюватись (Таблиця 5).

Таблиця 5

Матеріальний статус та очікування щодо сценаріїв, за якими найімовірніше піде війна у найближчий рік, 2024, %

<i>На Вашу думку, по якому сценарію найімовірніше піде війна в Україні у найближчий рік?</i>	Всі опитані	Працююче населення		
	<i>Населення в цілому n=4101</i>	<i>Всі, незалежно від рівня доходу n=2388</i>	<i>Максимальний чи високий рівень мат. депривації n=1132</i>	<i>Бракує можливості купувати найнеобхід. продукти n=599</i>
Україна перехопить ініціативу на полі бою та почне звільняти українські території	25,7	23,7	24,9	23,0
Лінія розмежування між військами України та Росії майже не буде змінюватися	18,8	* 21,0	14,4 *	15,8
Росія продовжить тиснути і поступово захоплювати українські території	17,6	19,2	17,0	16,9
Важко відповісти	37,9	36,1	43,7	44,2

* різниця із населенням в цілому є статистично значимою на рівні 95 %

Таблиця 6

Матеріальний статус та оцінка актуальних можливостей українського суспільства та держави у веденні війни, 2024, %

Як Ви оцінюєте актуальні можливості українського суспільства та держави у веденні війни?	Всі опитані	Працююче населення		
	Населення в цілому n=4101	Всі, незалежно від рівня доходу n=2388	Максимальний чи високий рівень мат. депривації n=1132	Бракує можливості купувати найнеобхід. продукти n=599
Загалом хороші	9,6	10,7	9,4	7,6 *
Загалом задовільні	29,5	31,1	23,6 *	21,9 *
Загалом погані	19,3	20,1	20,4	26,2 *
Важко відповісти	41,6	38,1	46,6	44,3

* різниця із населенням в цілому є статистично значимою на рівні 95 %

Також працюючі українці, що мають матеріальні складнощі, значимо більш скептичні щодо оцінки сприятливості міжнародної ситуації для України з точки зору ведення війни. І працюючі українці з максимальним чи високим рівнем матеріальної депривації, і працюючі українці, яким бракує можливості щодо придбання найнеобхідніших продуктів, оцінюють міжнародну ситуацію більш скептично. Хоча варто зазначити, що і серед усього населення лише 17,2 % опитаних вважають її переважно сприятливою.

Таблиця 7

Матеріальний статус та оцінка сприятливості для України міжнародної ситуації з точки зору ведення війни, 2024, %

На Вашу думку, наскільки сприятливою для України є зараз міжнародна ситуація з точки зору ведення війни?	Всі опитані	Працююче населення		
	Населення в цілому n=4101	Всі, незалежно від рівня доходу n=2388	Максимальний чи високий рівень мат. депривації n=1132	Бракує можливості купувати найнеобхід. продукти n=599
Більшою мірою сприятливою	17,2	18,0	13,4 *	11,5 *
Сприятливою і несприятливою однаковою мірою	29,4	30,3	25,4 *	22,3 *
Більшою мірою несприятливою	17,8	19,6	20,8 *	24,7 *
Важко відповісти	35,5	32,1 *	40,4 *	41,5 *

* різниця із населенням в цілому є статистично значимою на рівні 95 %

Серед українців, які, попри те що працюють, мають складнощі з придбанням найнеобхідніших продуктів, значимо вища частка тих, хто вважає, що росія опиниться у більш виграшному становищі, коли війна росії проти України повністю завершиться.

Матеріальний статус та оцінка того, хто опиниться у більш виграшному становищі після того, як війна повністю завершиться, 2024, %

Коли війна росії проти України повністю завершиться, хто, на Вашу думку, опиниться у більш виграшному становищі?	Всі опитані	Працююче населення		
	Населення в цілому n=4101	Всі, незалежно від рівня доходу n=2388	Максимальний чи високий рівень мат. депривації n=1132	Бракує можливості купувати найнеобхід. продукти n=599
Україна	32,8	35,0	31,6	31,1
Жодна з країн	22,0	24,5 *	22,8	22,9
Росія	6,2	8,1 *	7,7	9,5 *
Важко відповісти	39,0	32,3 *	37,9	36,4

* різниця із населенням в цілому є статистично значимою на рівні 95 %

Таким чином, можна стверджувати, що за чотирма з п'яти критеріїв, які входять до методики (шкали) «CI-WPA-5», українці, котрі, попри те що працюють, знаходяться у складному матеріальному становищі, є більш песимістично налаштованими. Це підтверджує тезу щодо нижчої волі до спротиву та здатності до стійкості тих українців, що мають роботу, але попри це знаходяться в складному матеріальному становищі. Це спостереження потребує окремого глибокого аналізу, оскільки його причини можуть бути абсолютно різними — від відчуття соціальної несправедливості до більш швидкого та сильного емоційного чи психічного вигорання. Очевидно, це питання може бути основою перспективного напрямку подальших досліджень.

Висновки

Можна обґрунтовано припустити, що поступова імплементація положень «Національної стратегії доходів до 2030 року» збільшуватиме до певної межі розмір бюджетних надходжень, але разом з тим і знижувати матеріальний стан значної частини українців, які на даний момент задіяні в малому та середньому бізнесі. Вже сьогодні серед працюючих українців 47,4 % мають максимальний чи високий рівень матеріальної депривації, тобто змушені економити для придбання продуктів чи оплати комунальних послуг.

Додатково спад сектору малого та середнього бізнесу може призвести до скорочення робочих місць і зниження доходів ширших верств населення, що може перевести значну частину домогосподарств у стан високої матеріальної депривації або навіть обмежити їхню здатність придбати товари першої необхідності. І саме таке погіршення матеріальних умов зробить ці категорії більш уразливими та нестабільними з погляду волі до опору та резильєнтності. Критично важливим є врахування потенційних соціальних наслідків рішень, які ухвалюють на державному рівні — зокрема у сферах законотворчості, економічного регулювання та оподаткування. Адже ці рішення можуть призвести до критичних наслідків як для забезпечення стійкості країни під час війни, так і в контексті повоєнного відновлення України.

Sokolovskyy I. Socio-economic dimension of national resilience: potential risks and threats

The article explores the socio-economic dimension of Ukraine's national resilience in the context of a protracted war, focusing on the role of state policy (primarily fiscal). It is emphasized that, despite the presence of the practice of discussing different types of resilience in both scientific and journalistic discourse, it is more appropriate to talk about dimensions of resilience that do not exist separately, but are interconnected. Considering the state's actions in the fiscal sphere in the paradigm of a dynamic classification of forms of response to crisis phenomena and processes, it is determined that in the first years after the full-scale invasion, these actions were of an adaptive nature. The positive impact and promotion of business activity of the preferential regime of the single tax and other innovations are noted, which together significantly reduced the tax burden on business in the first year of the war. The further abolition of the preferential regime and the increase in taxes in the third year of the war are also characterized as a natural step, since conducting a large-scale war for a long period of time requires an increase in the internal resource base. However, raising taxes by increasing the size of the military tax, the Unified Social Security Tax, and excise duties does not change

the taxation system as such. Instead, the planned dismantling of the simplified taxation system, laid down in the "National Revenue Strategy until 2030", provides for such transformations.

The abolition of the simplified taxation system for economic entities can lead not only to a decrease in business activity in the country, but also to a further decrease in citizens' incomes. It is through the impact on the level of material deprivation and the ability to provide for the most necessary needs that it is shown how fiscal decisions without taking into account social consequences can generate secondary risks for national stability. Based on the data of a monitoring study conducted by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2024, it is demonstrated that individuals with a high level of material deprivation, and especially those who have difficulties in purchasing even the most necessary food products, have a lower readiness to resist and have a more pessimistic assessments of the country's position in the war. This is especially true for those Ukrainians who have paid work, but despite this are unable to meet even basic needs. The decline of the small and medium-sized business sector may lead to job losses and a deterioration in the material situation of a significant part of Ukrainians, which in turn will have an impact on their will to resist and, as a result, on national stability in general

Література:

1. Дембіцький С. Воля українців до спротиву: психологічні vs соціальні фактори. *Сайт Інституту соціології НАН України*. 2025. URL: https://isnasu.org.ua/analytics/006_Dembitskiy_Volia_ukrainsiv_do_sprotyvu.php
2. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, Е. М. Лібанова, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ. 2024. 220 с.
3. Лібанова Е.. Резильєнтність соціоекономічної системи України до шоків, спричинених війною: специфіка формування і реагування. *Демографія та соціальна економіка*, 2024. 4, 3–23. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003>
4. Про Державний бюджет України на 2025 рік: Закон України від 19.11.2024 р. №4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 12.07.2024).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/ed20220315#Text> (дата звернення: 30.10.2025)
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text> (дата звернення: 30.10.2025)
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану: Закон України від 10.10.2024 р. № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text> (дата звернення: 30.10.2025)
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації положень актів права Європейського Союзу щодо акцизного податку: Закон України від 18.07.2024 р. № 3878-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3878-20#Text> (дата звернення: 30.10.2025)
9. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков та ін. / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ. 2022. 552 с.
10. Національна стратегія доходів до 2030. Розпорядження Кабінету міністрів України від 27.12.2023 р. № 1218-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.10.2025)
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 №479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення: 30.10.2025)
12. Резнікова О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія / О. О. Резнікова. Київ : НІСД, 2022. 456 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>
13. Резнікова О., Войтовський К., Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості. Київ : НІСД, 2024. 80 с. I: DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSbook.2024.01>
14. Українські біженці після трьох років за кордоном: скільки їх та хто повернеться? Четверта хвиля дослідження. Центр економічної стратегії, 2025. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-trokh-rokiv-za-kordonom.pdf>

15. Copeland, S.M., Comes, T., Bach, S., Nagenborg, M., Schulte, Y., & Doorn, N. Measuring social resilience: Trade-offs, challenges and opportunities for indicator models in transforming societies. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 2020
16. Kutsenko, O. Resilience under fire: Navigating societal challenges, agency, and innovation in times of war. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 2025, 38(1), 1–10. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2465177>
17. Mentges, A., Halekotte, L., Schneider, M., Demmer, T., & Lichte, D.. A resilience glossary shaped by context: Reviewing resilience-related terms for critical infrastructures. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 2023, 9.
18. Monissen, Hans G. Explorations of the Laffer curve. W.E.P. - Würzburg Economic Papers, 1999, No. 9 URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/48455/1/30978008X.pdf>

References:

19. Copeland, S.M., Comes, T., Bach, S., Nagenborg, M., Schulte, Y., & Doorn, N. (2020). Measuring social resilience: Trade-offs, challenges and opportunities for indicator models in transforming societies. *International Journal of Disaster Risk Reduction*
20. Dembitskiy, S. (2025) Volia ukraintsiv do sprotyvu: psykholohichni vs sotsialni faktory [Ukrainians' will to resist: psychological vs. social factors], Institute of Sociology of the NAS of Ukraine (website). URL: https://isnasu.org.ua/analytics/006_Dembitskiy_Volia_ukrainciv_do_sprotyvu.php. [in Ukrainian]
21. Kutsenko, O. (2025) Resilience under fire: Navigating societal challenges, agency, and innovation in times of war. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38(1), 1–10. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2465177>
22. Libanova, E. (2024) Rezyliientnist socioekonomichnoi systemy Ukrainy do shokiv, sprychynenykh viinoiu: spetsyfika formuvannia i reahuvannia [Resilience of Ukraine's socio-economic system to war-induced shocks: specifics of formation and response], *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 4, pp. 3–23. <https://doi.org/10.15407/dse2024.04.003>. [in Ukrainian]
23. Mentges, A., Halekotte, L., Schneider, M., Demmer, T., & Lichte, D.. (2023). A resilience glossary shaped by context: Reviewing resilience-related terms for critical infrastructures. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 2023, 9.
24. Monissen, Hans G. (1999). Explorations of the Laffer curve. W.E.P. - Würzburg Economic Papers, No. 9 URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/48455/1/30978008X.pdf>
25. Pirozhkov, S. et al. (2024) Zberezhennia i rozvytok Ukrainy v umovakh viiny ta myru: natsionalna dopovid [Preservation and Development of Ukraine in Conditions of War and Peace: National Report] Pirozhkov, S. I.; Khamitov, N. V.; Holovakha, Ye. I.; Dembitskiy, S. S.; Libanova, E. M.; Skrypniuk, O. V.; Stoyetskiy, S. V. (eds.). Instytut Deryhavz i Prava im. V. M. Koretskyi of the NAS of Ukraine, Kyiv, 220 p. [in Ukrainian]
26. Pyrozhkov, S. et al. (2022) Natsionalna stiikist Ukrainy: stratehiia vidpovidi na vyklyky ta vyperedzhennia hibrydnykh zahroz: natsionalna dopovid [National Resilience of Ukraine: A Strategy for Responding to Challenges and Anticipating Hybrid Threats: National Report]. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv, 2022. 552 p. [in Ukrainian]
27. Reznikova, O. (2022) Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovogo seredovyshcha: monohrafiia [National Resilience under a Volatile Security Environment: A Monograph]. Kyiv: NISS, 2022. 456 p. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>. [in Ukrainian]
28. Reznikova O., Voitovskyi K. (2024) Terminolohichniy slovnyk-dovidnyk u sferi natsionalnoi stiikosti [Terminological dictionary-reference book in the field of national stability]. Kyiv: NISS, 80 p. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSbook.2024.01> [in Ukrainian]
29. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy 'Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku' [National Income Strategy until 2030]: № 1218-r, December 27, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text>. [in Ukrainian]
30. Tsentralna Ekonomichna Strategii (2025). Report Ukrainski bizhentsi pislia trokh rokiv za kordonom: skilky yikh ta khto povernetsia? Chetverta khvyliia doslidzhennia [Ukrainian Refugees after Three Years Abroad: How Many Are There and Who Will Return? Fourth Wave of the Study]. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-trokh-rokiv-za-kordonom.pdf> [in Ukrainian]
31. Zakon Ukrainy 'Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik' [Law of Ukraine 'On the State Budget of Ukraine for 2025'], November 19, 2024, № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-IX#Text> [in Ukrainian]
32. Zakon Ukrainy 'Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu' [Law of Ukraine 'On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the

Application of Provisions for the Period of Martial Law’], March 15, 2022, № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-IX/ed20220315#Text> [in Ukrainian]

33. Закон України ‘Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvostei opodatkuvannia u period dii voiennoho stanu’ [Law of Ukraine ‘On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Regarding the Peculiarities of Taxation during Martial Law’], June 30, 2023, № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> [in Ukrainian]

34. Закон України ‘Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhethnykh nadkhodzen u period dii voiennoho stanu’ [Law of Ukraine ‘On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Ensuring Balanced Budget Revenues during Martial Law’], October 10, 2024, № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-IX#Text> [in Ukrainian]

35. Закон України ‘Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo implementatsii polozhen aktiv prava Yevropeiskoho Soiuzu shchodo aktsyznoho podatku’ [Law of Ukraine ‘On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding the Implementation of the Provisions of the European Union Law on Excise Tax’], July 18, 2024, № 3878-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3878-IX#Text> [in Ukrainian]

36. Ukaz Prezydenta Ukrainy ‘Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 roku “Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti” [On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of August 20, 2021 “On the Introduction of the National Resilience System”], September 27, 2021, № 479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025

Стаття рекомендована до друку 01.11.2025